

Magányos és királyi darab Móricz Zsigmond hőseinek árnyékát előrevető *A bölény* és drámai erővel idézi fel novelláiban az első világháború poklát is (*Jewsey, Egy csirke meg egy asszony, Kenődvásár, Fecskék támadása*). Nem egy novella önéletrajzi vonatkozású.

Nem véletlenül írta Babits Mihály, hogy az egész új magyar irodalom a „tollahegyén” hordja Bródy Sándort. Talán nem is őt, hanem azt az új stílust, új nyelvet, mely vele együtt érkezett meg irodalmunkba és így nevével elválaszthatatlanul egybeforrott.

Bár Mikszáth Csehovval próbálta összemérni, Bródynál nagyobb mesterei is voltak a magyar novellának. Ez az alkotásvágyban ellobogó komoly bohém új problémák termékeny magvetője volt inkább, és az általa elvetett mag mások kezén szökkent szárbá, de azért jó néhány novellájával maga is belépett az ígért földjére.

Meggyőződésünk, hogy a válogatás elérte célját. Igazságot tett Bródy Sándorról. Lerombolva a hamis illúziókat, megmutatja Bródyt, a századforduló irodalmának jelentős és színes alakját.

Hangay Zoltán

KÜKÜLLEI JÁNOS ÉS A NÉVTELEN MINORITA KRÓNIKÁJA

Fordította Geréb László. A bevezetést írta Trencsényi-Waldapfel Imre. Bp. 1960. Magyar Helikon. 125. l. (Monumenta Hungarica IV.)

Középkori történetírásunknak két rövid terjedelmű, de historiai és irodalmi becsét tekintve talán legfigyelemreméltóbb darabját tartalmazza a kötet. Forrásértékük az Anjou-korra, közelebbről pedig a nápolyi és litván hadjáratra vonatkozóan kütfőink között egyedüláll. Küküllei műve mint az első hazai király-vita s úgy is, mint egy új típusú, prehumanisztikus írói magatartás hordozója irodalomtörténetileg is igen jelentős. A Névtelen barát töredékes krónikája stílusának felfokozott érzelmességével, a narráció eleveenségével és plaszticitásával középkori latin prózánk legszebb darabjai közé tartozik.

Lajos király életrajza nemcsak világiasabb szemléletével, hanem történetírói módszerében is sok tekintetben különbözik történetírásunk korábbi termékeitől. A krónikás naiv hiszékenységet, mondhatnak költői attitűdjét, a gestairó irodalmi mintákhoz igazodó irmodorát és koncepciókba merevített történelemszemléletét itt kezdi először felváltani valamiféle tudós jellegű objektivitás, tényyszerűség, a történelmi jelenségeknek egy sajátosan inmodern aspektusa, amely szakítani látszik mindenféle irracionálizmussal és kizárólag az emberi cselekvés szemszögéből ítéli meg a történelmi jelenségeket. Nem kétséges, hogy ennek egyik oka lehet az a kancelláriai gyakorlat kialakította írói erudíció is, amiről Trencsényi beszél előszavában, de, úgy véljük, azért többről van itt szó. A történelmi valóság racionalisztikus szemlélete nem annyira okleveles gyakorlat, kancelláriai stílus, nem is diplomatikai módszer kérdése csupán, hanem sokkal inkább írói magatartás, történetírói látásmód, tudatosság dolga. Kükülleit e tekintetben olyan távolságok vá-

lasztják el krónikás elődeitől, de kortárs kollegáitól is, hogy a tudomány joggal jelölje ki helyét már eddig is a magyar reneszánsz előtörténetében.

Annál meglepőbb, hogy Trencsényi Küküllei tanulmánya fátyolozni igyekszik ironknak ezt az előre tekintő, bizonyos értelemben már a reneszánsz vonásait tükröző arculatát és filológiai argumentumokra építve próbálja ezt a portrét a középkori krónikás barát sztereotíp képmásává retusálni. Teljes mértékben egyetértünk Trencsényivel abban, hogy Kükülleit a fogalom történeti értelmében nem lehet humanistának tekinteni, mint ahogy Székely György általa is idézett tankönyvszerű megfogalmazásától eltérően nem is állította ezt eddig senki. Küküllei már nyelvének vulgáris latinsága miatt sem mondható humanistának, ha figyelembe vesszük, hogy a humanizmus jelentéstartalmát tekintve a reneszánsz műveltségének csak egyik, szűkebb oldalát jelöli; közelebből pedig egy, a reneszánsz-polgárság világi ideológiájában és a klasszikus ókori irodalom újra felfedezett értékeinek ismeretében fogant, főként latin nyelvű, világias, elsősorban tudós, filologikus műveltséget jelent. Nem is szólva krónikásunk klasszikus irodalmi ismereteiről, amely művéből megállapíthatóan alig vagy egyáltalán nem is lépi túl a középkori iskola antikizáló műveltségének színvonalát. Vegetius művének és az Aristotelesnek tulajdonított *Titkok Titka*-nak az ismerete önmagában véve még nem tekinthető nem-hogy tagsági könyvnek, de ajánlólevélnek sem igen a humanisták táborába. Csakhogy, és itt vitatkoznánk Trencsényivel, ami még nem humanizmus, azt nem lehet egyszerűen a középkori kancellária kétségtelen világias tendenciákat is hordozó, de ugyanakkor nagyon is heterogén műveltség és szemlélettartalmával megmagyarázni. Az Anjou-korból négy krónikást ismerünk, akik valamennyien a kancellária neveltjei, nemcsak kortársak,

de feltételezhetően hivataltársak is egyben, s mégis szemlélet, módszer, stílus tekintetében mennyi a különbség közöttük, kivált Küküllői és a másik három között.

A legszembetűnőbb mindenekelőtt János mester racionalisztikus valóságátalása, ami elválasztja őt nemcsak az Árpád-kori elődöktől, de a kortárs krónikásoktól is. Bár prológusában hangoztatja ugyan ő is az isteni akaratnak, mint minden dolgok végső principiumának meghatározó szerepét az emberi cselekedetekben, de ez a szemlélet nem idegen a humanizmus képviselőitől sem. Petrarca és Bonfini is feltételezik az isteni gondviselést, „de mivel egész mentalitásuk a képességek elismerésén, az emberi cselekvésen épül fel, a földi dolgok pragmatikáját egy új fogalom, az ókori fortuna, szerencse fogalmával jelölik meg”. (Kardos T.: Bonfini, Monum. Hung. II. 40. l.) Küküllői is nagyon jól tudja, hogy ha isten ékesíti is jó hír illatával a dicsőségesen uralkodó fejedelmet — mint írja —, ezt a hírnevet csak virtussal, a váltakozó szerencse, az idő és alkalom adta lehetőségek ügyes kihasználásával lehet megszerezni. Krónikás elődeivel szemben művében az isteni gondviselésnek, isten segítségének jóformán semmiféle jelentőséget nem tulajdonít; ehelyett a szerencsét, ezt a bizonytalanságot kifejező fogalmat emeli közvetlenül az emberi dolgok fölébe. De ott is, ahol a gondviselésre hivatkozik — nem véletlen, hogy mindössze csak kétszer —, a szerencse és az emberi tudás melléállításával igyekszik annak szerepét tompítani. (XXI—XXII. fej.)

Krónikásaink között ő az első, aki nemcsak uralkodói életrajzot, hanem már a szó modern értelmében is történelmet ír. Mendedondára, pletykára, csodákra az ő tüle nem reagál; jóllehet mindezekről még a fejlettebb humanista történetírás sem tudja függetleníteni magát — „hitelt érdemlő, az eseményeket ismerő emberektől” szerzi információt, illetve saját tapasztalatait és írásos dokumentumok alapján dolgozik. Nem mesél, hanem följegyez, röviden, tömören, kerülve a krónikás és a legendairó szokásos terjengősségét. Okleveles forrásait is azért nem aknázza ki, mert őt az események nem a krónikás módján érdeklik; mellőzi az epizódokat, a hadjáratok hétköznapijainak sokszor mégoly érdekes mozzanatait és szinte jegyzőkönyvszerűen csak a nagy hadi eseményeknek, királya történelembe illő tetteinek megörökítésére törekszik. A többi dolgokat, ha érdeemesnek találják — úgymond —, írják meg mások, illetve olvassák el a különböző adománylevelekben. Stílusának erőteljessége, előadásának egyszerű keresetlensége is tudatos fegyelmet, higgadt, tárgyilagos írói magatartást takar, ami szintén nem a rutin hiányából, hanem sokkal inkább történetírói módszeréből ered. Szemmel láthatóan nem időszik

szik szépírói előadásra, mert még ott is, ahol közvetlen élmény vezeti tollát és ahol leginkább alkalmá nyílnék arra, hogy stílusművészetét csillogtassa, mértéktartóan fegyelmezett tud maradni. Soha nem ragadtatja magát érzelmi kitörésekre, szónokista pátozt, hangzatos szavakkal tömött deklamációt nála sehol sem találunk. Feltűnő az is, hogy kerüli a biblikus hivatkozásokat, citátumokat, amivel pedig oly gyakran élnek nemcsak az Árpád-kori elődök, de a kortárs Kálti Márk is.

Egy új típusú, markáns karakterű író néz velünk szembe János jegyző krónikájából. Nem a középkor embere már ő, noha nyelve menthetetlenül középkori még, s a műfaj is, amit követ, inkább a királygestákhoz, mint a velesei köztársaság doge-életrajzaihoz áll közelebb. De ahogy gondolkodik, lát és megjelenít, egyszóval egész írói mentalitása az már elválaszthatatlan, ha nem is a humanizmustól, de a reneszánsztól. Nemhogy tagadni, de vitatni sem lehet, ha csak nem vagyunk elfogultak vele szemben, hogy írói arca nem látra, hanem előre, a humanizmus felé tekint, s hogy művét és ezen keresztül írói egyéniségét is csak erről az oldalról tudjuk megérteni és megmagyarázni is. Az, hogy „műve minden vonatkozásban a Lajos korabeli nemesi ideológiát tükrözi” és hogy „ennek semmi köze még az itáliai korareneszánsz társadalmi alapjához, az alakuló városi polgársághoz”, mit sem változtat írói magatartásának megítélésén. Ezen az alapon akár Thuróczi reneszánsz-humanista mivoltát is kétségbe lehetne vonni, mert mi tagadás, sok szállal kötődik még ő is, akárcsak János jegyző, a középkor szellemi és formai örökségéhez.

A XIII. századi francia történetírás ha szolgáltatót is mintákat Küküllőinek — és ez még bizonyításra vár —, az az ő irodalomtörténeti megítélése és értékelése tekintetében csak irodalmi forma kérdése marad, és nem több. A prológus egyes helyeinek a francia krónikák intonációival rokonítható stílusfordulatai nem minősíthetők többnek a Rex regum formulánál, vagy hogy nem egészen idevonatkozó analógiákra utaljunk — középkori verses epikánk sztereotíp indításainál. Azt, hogy Küküllői a prológusan túlmenően, műve belső megformálása tekintetében is igazodott volna a „quidam prudens” neve alatt rejtőző író krónikájához, Trencsényi sem tudja argumentálni. Abban igaza lehet, hogy a krónika első fejezeteinek (II., III., IIIa., IV. fej.) kronológiai felcserélése tudatos szerkesztői elvből történt és ezek nem a hagyományozódás során keveredtek össze. De hogy Küküllői ebben is Guillelmus de Nangis IX. Lajosról írt életrajzt követte volna, az legfeljebb „említésre méltó”, de nem bizonyítható. A tudatos művészi szer-

kesztői elv hangsúlyozása új és pozitív eleme Trencsényi tanulmányának, de bizonyító fejtegetéseit éppen a XXIII. fejezetre vonatkozóan nem érezzük eléggé meggyőzőnek. Nem kétséges, hogy a római dicsőséges fogadtatás leírásának — ha mégoly szűkszavú és vázlatos is ez a fejezet — funkcionális szerepe van a Lajos-életrajzban. Ez az akció, mint méltó betetőzése a király itáliai hadjáratainak, nem maradhatott ki a krónikából s Küküllei — érdemére legyen mondva — felismerte ennek az eseménynek a kompozícióiból adódó jelentőségét. De hogy itt a művészi szerkesztés érdekében tudatosan hamisított volna — vagyis Róma tribunusának, Cola di Rienzonak és a magyar királynak ünnepélyes találkozását azért költötte volna, hogy ezzel „minden fényt” a nápolyi hadjáratok befejezését lezáró római látogatásra koncentráljon —, ez eleve valószínűtlennek látszik. Az az érzésünk, hogy Trencsényi kissé túlkomplikálja ezt a tulajdonképpen megoldottnak is tekinthető problémát. Hiszen nincs itt másról szó, mint amire Koltay-Kastner nagyon találóan rámutatott, hogy ti. krónikásunk pusztá konvencióból használja a tribunus címet annak a két éppen hivatalban levő szenátor valamelyikének a jelölésére, akik az örök városba vonuló magyar királyt a római nemeselek élén fogadták. Küküllei nem volt szemtanúja az esetnek és inkább feltételezhető, hogy felületes információi alapján, vagy feledékenységéből beszél tribunus-ról — hiszen ezt a címet Róma kormányzójával kapcsolatban gyakran hallhatta emlegetni idehaza is —, mint az, hogy a kortársak bizonyágtévő emlékezetével szemben szándékosan ferdültsen. Memóriája különben másutt is cserben hagyja írónkat, amire vonatkozóan elég csak Domanovszky Sándor kritikai észrevételeire utalni. (Századok 1899.)

Az előszónak a Névtelen Minorita krónikájával foglalkozó részéhez nincs sok hozzáfűzni valónk. Talán csak annyit jegyeznénk meg, amire a Képes Krónika kapcsán már korábban utaltunk (ItK. 1961. 2. 244. l.), hogy a László-legenda feltételezhetően nem lehetett szerves része a krónika első redakciójának, hanem később illeszthette bele a krónika szövegébe annak valamelyik másolója. Az 1345. évi tatárok elleni hadjárat

történetének beékelése a nápolyi háború három évvel későbbi eseményei közé mindenestre gyanút ébreszt. A legendaelem közvetítését sem kell szükséggéppen ferences hagyományhoz kapcsolnunk. A Fra Salimbene de Adam krónikájában is fellelhető Mercurius-legenda számba vehető hatása mellett talán nagyobb figyelmet érdemel az a rokonság, ami a váradai csoda mozzanatait a harcoss bizánci katonaszentnek, Szent Demeternek a legendájához fűzi. Tudott dolog, hogy Szent Demeternek magyarországi tisztelete nemcsak a görög ritusú egyházakban volt elterjedve, de elszigeteltebb formában a római egyházban is. Az utóbbira érdemes módon éppen a legenda kialakulásának helyén, Váradon és környékén is vannak nyomok. Az újjáépített váradai székesegyházban a szentnek egy külön kápolnája és oltára állott, amit mint ismeretes, Meszesi Demeter váradai püspök építtetett névadó szentje tiszteletére és később temetkezési helyéül is választott. A Komádi melletti Tóti nevű falu egyháznak egy 1322-ből származó oklevél tanúsága szerint ugyancsak Szt. Demeter volt a védőszentje, bár ez utóbbi valószínűleg görög ritusú egyház lehetett.

Hogy mikor alakulhatott ki a magyar legenda, azt pontosan nehéz meghatározni. László roppant lovának és csatabárdjának az említése a legendában (sedens super arduum equum, habensque . . . in manu sua dolabrum suum) az 1390-ben felállított lovasszoborra emlékeztet. A XV. század első felében Váradon járt Pachomije szerb bazilita szerzetes már hallotta a csodás történetet, mert ennek reminiscenciái csengnek vissza az 1442 körül már Oroszországban irt Chronograph-jának László-mondájában.

Geréb László értelemszerű pontosságra törekvő fordítása általában hitelesebb szöveget ad, mint a korábbi magyar nyelvű tolmácsolások. Stílusából azonban hiányzik az az atmoszféra teremtő erő, ami pl. Dékány Kálmán szövegét minden pontatlansága ellenére is vonzóbbá, olvasmányosabbá teszi. Különösen a Névtelen Minorita sodró, szenvedélyes stílusának visszaadása igényelt volna a fordítótól több költői invenciót és leleményt.

Bóta László

TERENTIUS: AZ ÉLŐSDI

A „Görög és latin írók” sorozatban az Akadémiai Könyvkiadó megkezdte Terentius vígjátékainak bilingvis kiadását. A római színpad emlékét kevés fennmaradt darab őrzi: a nyelvi és színi komikumot a legjobban kihasználó színpadi vállalkozónak, Plautusnak számos darabjából csak húsz–huszonegy,

de a fiatalon meghalt, választékosabb Terentiusnak mind a hat vígjátéka. Ezek beszédesen bizonyítják, hogy a pún háborúk idején milyen fejlett volt a római színjátszás, s hogy mennyire fontos szerepet játszott a római közéletben, azt Trencsényi-Waldapfel Imre bizonyítja be a kötetet bevezető nagyigényű ta-